

Jarosiński, Janusz

Problemy cywilizacyjne wsi świętokrzyskiej w początkach XXI wieku

---

Prace Naukowe AJD. Pedagogika 19, 225-244

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Janusz JAROSIŃSKI

Problemy cywilizacyjne wsi świętokrzyskiej w początkach XXI wieku

Nowopowstałe – w efekcie kolejnej reformy podziału administracyjnego kraju w 1999 roku – województwo świętokrzyskie odziedziczyło po byłym województwie kieleckim szereg problemów społecznych, gospodarczych i społecznych. W następstwie transformacji upadał przemysł ciężki, zlokalizowany w północnej części regionu, a w nowych warunkach politycznych niecelowe stało się utrzymywanie i rozwijanie produkcji w zakładach zbrojeniowych, których wyroby (w związku z zaprzestaniem działalności Układu Warszawskiego) nie znajdowały odbiorców. Skłoniło to wielu badaczy problemów rozwoju regionalnego do uznania tego obszaru za obszar o złożonych problemach postransformacyjnych, na które składały się: upadek przemysłu, niewydolne ekonomicznie rolnictwo i niski poziom kapitału ludzkiego.

W odniesieniu do województwa w momencie jego powstania, które powołano do życia pod naciskiem protestów społecznych mieszkańców, zaczęto rozstrząsać ponure wizje przyszłości, prorokowano, że będzie to województwo słabe gospodarczo i upośledzone społecznie.

Na przykład na podstawie danych statystycznych zebranych podczas Powszechnego Spisu Rolnego w 2002 roku oraz danych zawartych w *Rocznikach statystycznych województw* za 2002 rok, przeprowadzono taksonomię 16 województw Polski, dzieląc je według jednorodnych grup (z uwagi na funkcjonalne zaawansowanie obszarów wiejskich). Za podstawę analizy uznano następujące cechy: liczbę miast na prawach powiatu, liczbę gmin miejskich; liczbę gmin miejsko-wiejskich oraz wiejskich; udział gospodarstw rolnych o powierzchni do 2 ha, odsetek ludzi zatrudnionych w sektorach pozarolniczych, liczbę miejsc

noclegowych w kwaterach agroturystycznych oraz odsetek gospodarstw rolnych nie prowadzących działalności rolniczej¹.

Na podstawie wymienionych wyżej cech wyodrębniono 5 grup województw; do grupy najbardziej zaawansowanych pod względem zróżnicowania funkcjonalnego zaliczono województwo śląskie; do grupy o zaawansowanym zróżnicowaniu zaliczono województwa mazowieckie, opolskie i dolnośląskie; do województw średnio zaawansowanych zaliczono: zachodnio-pomorskie, pomorskie, kujawsko-pomorskie, warmińsko-mazurskie, lubuskie, wielkopolskie, łódzkie i małopolskie; do województw o mało zaawansowanym zróżnicowaniu zaliczono podlaskie, lubelskie i podkarpackie; do województw o bardzo mało zaawansowanym zróżnicowaniu funkcjonalnym zaliczono jako jedyne województwo świętokrzyskie². Z kolei w innych badaniach województwo świętokrzyskie uznane zostało za region najmniej podatny na innowacje obok województwa warmińsko-mazurskiego. Autor tej opinii, czyli T. Markowski, stwierdził, że „zmiana struktury polskiej przestrzeni będzie trudna i będzie wymagać działań o długofalowym charakterze”³ i nie ulega najmniejszej wątpliwości, że ta uwaga odnosiła się przede wszystkim do regionu świętokrzyskiego.

Zwracano również uwagę, że region świętokrzyski, który stanowi Staropolski Okręg Przemysłowy, w przeszłości nie wykorzystał swoich szans rozwojowych, zwłaszcza przywileju pierwszego okręgu przemysłowego na ziemiach polskich. Po roku 1945, a zwłaszcza w okresie transformacji, przemysł regionu nie nadążał za nowymi rozwiązaniami technologicznymi i zaprzepaścił swoją szansę rozwojową⁴. Region – zdaniem wielu autorów – wkroczył w okres transformacji społeczno-gospodarczej po 1989 r. z licznymi problemami społecznymi i ekonomicznymi, charakterystycznymi dla obszarów postindustrialnych. To miało spowodować, że zaawansowany rozwój wielofunkcyjny obszarów wiejskich mógł nastąpić dopiero w przyszłości jako pochodna rozwoju gospodarczego regionu.

Obszary wiejskie województwa świętokrzyskiego nie przeszły ani wczesno-kapitalistycznej, ani socjalistycznej koncentracji ziemi i produkcji rolnej, ze wszystkimi dobrymi i złymi konsekwencjami dla rolnictwa, infrastruktury wsi i rynku rolnego, a przede wszystkim nie spowodowały odpływu ludności z rolnictwa. Transformacja w warunkach województwa świętokrzyskiego wywołała wręcz odwrotne zjawisko, a mianowicie napływ mieszkańców tracących pracę na wieś. W pierwszej kolejności powrót licznych rzesz pracowników dwuzawo-

¹ W. Żebrowski, *Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich w Polsce*, [w:] *Funkcje obszarów wiejskich*, red. E. Pałka, Kielce 2005, s. 28.

² Tamże, s. 29.

³ T. Markowski, *Regionalne systemy innowacji w aspekcie strategii regionalnego Polski 2000–2006*, „Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN”, nr 191, red. J. Szlachta, Warszawa 2000, s. 321–347.

⁴ W. Żebrowski, dz. cyt., s. 32.

dowych na wieś, czyli łączących pracę w rolnictwie z zatrudnieniem w przemyśle. W tej sytuacji z przyczyn socjalnych podtrzymana została żywotność drobnych gospodarstw rolnych – nawet bez produkcji rolnej – w nadziei na świadczenia europejskie, co w rezultacie przyczyniło się do spowolnienia procesów koncentracji ziemi i produkcji.

Według obliczeń M. Gębskiego, w latach 1990–1998 w byłym województwie kieleckim z pracy zwolniono ponad 120 tys. osób⁵. Powyższe zwolnienia, określane „z przyczyn zakładów pracy”, były zwolnieniami najczęściej związanymi z restrukturyzacją firm. Dotyczyły ludności dwuzawodowej, zamieszkałej w północnej uprzemysłowionej części regionu w takich miastach, jak: Końskie, Skarżysko Kamienna, Ostrowiec Świętokrzyski i Starachowice. W latach 1999–2006 w województwie świętokrzyskim z przyczyn zakładów pracy zwolniono ponad 29,4 tys. osób, a więc blisko czterokrotnie mniej niż w latach 1990–1998 w warunkach byłego województwa kieleckiego. Na podstawie szacunków, B. Jarosiński ocenia, że wraz z indywidualnymi zwolnieniami, pracę w byłym województwie kieleckim i obecnym województwie świętokrzyskim w latach transformacji społeczno-gospodarczej mogło stracić od 200 000 do 250 000 osób⁶.

Te osoby, które powróciły do swoich gospodarstw rolnych i bez względu na ich wielkość traktują je jak swoistego rodzaju polisę ubezpieczeniową na trudne czasy⁷ wskutek braku możliwości znalezienia pracy w przemyśle dającym masowe zatrudnienie. W tej sytuacji gospodarstwo rolne gwarantuje co najmniej podstawowe zabezpieczenie socjalne i biologiczne a masowość tego zjawiska utrwała dotychczasową strukturę społeczną i obszarową gospodarstw rolnych w województwie świętokrzyskim. Oceniając to zjawisko, wojewódzkie władze samorządowe zwracały uwagę na „niskie dochody na mieszkańca i niekorzystną ich strukturę (duży udział rent i emerytur)”, co negatywnie przekładało się na popyt wewnętrzny i rozwój lokalnej przedsiębiorczości⁸.

Transformacja podtrzymała zapoczątkowane procesy zmniejszania się liczby mieszkańców województwa świętokrzyskiego, a w zasadzie utrwalania dotychczasowej struktury społecznej. Nadal utrzymuje się na podobnym poziomie odsetek ludności mieszkającej w miastach to jest ok. 45% i wsi ok. 55%, ale jednocześnie nieznacznie spadła gęstość zaludnienia i utrzymuje się na poziomie ok. 110 osób na 1 km².

⁵ M. Gębski, „Polityka zatrudnienia i problematyka bezrobocia w województwie kieleckim w warunkach transformacji społeczno-gospodarczej w latach 1989–1998”, Kielce 2002, s. 222 (mps pracy doktorskiej).

⁶ Szerzej: B. Jarosiński, „Przemiany polityczne, społeczne i gospodarcze w woj. świętokrzyskim w latach 1999–2006. Studium polityki regionalnej”, Katowice 2009 (mps pracy doktorskiej).

⁷ E. Trafiałek, *Wybrane problemy bezrobocia w Polsce*, „Zeszyty Wszechnicy Świętokrzyskiej” 1998, nr 8, s. 141–143.

⁸ D. Milczarek, K. Zawalińska, *Studium oceny końcowej Programu aktywizacji Obszarów Wiejskich – podkomponent B-1*, Warszawa 2005, s. 105.

Jak w całym kraju, tak również w województwie świętokrzyskim rok 1998 był ostatnim, w którym odnotowano dodatni przyrost naturalny. Od tego momentu obserwujemy stale pogłębiające się łagodne, ale niekorzystne zjawiska demograficzne, które powodują spadek liczby mieszkańców w skali całego województwa, jego poszczególnych powiatów, miast i gmin.

Powyższe problemy wyrażające się głównie w spadku liczby mieszkańców, ilustruje poniższa tabela.

Tabela 1. Zmiany ilościowe w liczbie mieszkańców województwa świętokrzyskiego w latach 1999–2008 (w tys.)

Rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ogółem	1322,8	1322,9	1319,6	1259,9	1291,5	1288,6	1285,0	1279,8	1277,4	1273,6
Spadek/wzrost	100%	100%	99,7%	95,2%	97,6%	97,4%	97,1%	96,7%	96,5%	96,2%
Kobiety	673,8	674,1	672,3	663,0	660,8	659,6	658,1	655,9	656,0	653,9
Spadek/wzrost	100%	100,0%	99,7%	98,4%	98,1%	97,9%	97,6%	97,4%	97,3	97,0%
Mężczyźni	649,0	648,8	647,3	632,9	630,7	629,1	626,1	623,8	621,4	619,7
Spadek/wzrost	100%	99,9%	99,7%	97,5%	97,1%	96,9%	96,4%	96,1%	95,7%	95,4%

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników demograficznych Urzędu Statystycznego w Kielcach za lata 1999–2008.

Jak wynika z powyższej tabeli, w województwie świętokrzyskim występuje łagodny i trwały spadek liczby ludności⁹. We wspomnianym okresie liczba mieszkańców spadła o 49,2 tys., to jest o 3,8% względem ogółu, co jest efektem malejącego (od roku 1999) przyrostu naturalnego oraz migracji młodzieży do innych ośrodków w kraju. Nie można pominąć w tej analizie nasilonej migracji młodego pokolenia w poszukiwaniu pracy w wybranych krajach Unii Europejskiej, które otworzyły swój rynek dla przybyszów z nowych państw Wspólnoty¹⁰. Zmniejszyła się liczba mężczyzn o 29,3 tys. (4,6%) oraz kobiet o 19,9 tys. (3,0%), co jest o tyle interesujące, że potwierdza ogólnopolskie zjawisko stopniowo narastającej przewagi liczebnej kobiet.

Prognozy rozwoju ludności wskazują na możliwości narastania problemów demograficznych na terenach wiejskich, bowiem liczba ludności wiejskiej w latach 2010 – 2035 wzrośnie z 55% do 59%, a liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym wzrośnie z 57,4% względem ogółu do aż 78,9%¹¹. Wskazuje to na poważne obciążenia demograficzne oraz zwiększenie wydatków natury socjalnej u ludności pracującej. Innym

⁹ Terytorium województwa świętokrzyskiego zwiększyło się o 17 km² i wg stanu na 1 stycznia 2004 r. wynosi 11 708 km², a uprzednio 11 691 km². Część gminy Mirów z województwa mazowieckiego została włączona do gminy Skarżysko-Kościelne w powiecie skarżyskim i nie wpłynęło to w istotnym stopniu na zmianę liczby mieszkańców regionu.

¹⁰ *Stan i prognoza rozwoju gospodarczego regionu świętokrzyskiego. Raport z badania*. Gdańsk, listopad 2002, s. 6.

¹¹ *Rocznik statystyczny województwa świętokrzyskiego za 2008 rok*, Kielce 2010, s. 210.

poważnym problemem pozostaje ludność „zbędna” na wsi, wysokie bezrobocie, utrzymywanie się zjawiska długotrwałego bezrobocia trwającego powyżej 24 miesięcy, oraz bezrobocie wśród młodzieży w wieku 18–24 lat.

W rolnictwie w województwie świętokrzyskim zatrudnionych jest 48,7% ludności i pod tym względem zajmuje ono drugie miejsce w kraju, po województwie lubelskim, gdzie w rolnictwie pracuje 51,9% ludności. Podobne wskaźniki odnotowują województwa podkarpackie (47,3%) oraz podlaskie (46,5%)¹².

O skali przewidywanych problemów socjalnych wsi świętokrzyskiej może świadczyć fakt, że gdyby przyjąć stan zatrudnienia w rolnictwie na poziomie 7%, tj. średniej dla Unii Europejskiej, rzeczywista stopa bezrobocia w województwach: lubelskim (54,0%), świętokrzyskim (53,1%) oraz podkarpackim (50,7%) przekroczyłaby połowę liczby mieszkańców wsi. W tej sytuacji należy postawić ważne pytanie o rzeczywistą skalę bezrobocia na wsi świętokrzyskiej w dobie współczesnej i problem tzw. zbędności siły roboczej na wsi. Powstaje potrzeba ustalenia liczby ludności wsi, która nie znajduje tam zatrudnienia, ani nie jest w stanie zapewnić sobie odpowiedniej stopy życiowej, wegetując na granicy minimum socjalnego lub biologicznego. Odpowiedzi na tak postawione pytanie próbowała szukać J. Wrońska, opracowując poniższą tabelę.

Tabela 2. Ludność „zbędna” w gospodarstwach rolnych województwa świętokrzyskiego

Gospodarstwa	Liczba osób zbędnych			Odsetek całkowicie zbędnych	Stopa zbędności		
	Ogółem	Całkowicie	Częściowo		ogółem	Całkowicie	Częściowo
	W liczbach bezwzględnych				w %		
Kraj (w tys. osób)	826,9	398,6	428,3	48,2	19,6	9,4	10,2
Region (w tys. osób)	95,3	41,3	54,0	44,0	28,4	11,3	13,1
Działki rolne	17 024	9267	7757	54,4	32,4	17,3	14,1
Gospodarstwa w regionie	78277	32047	46230	40,9	28,9	12,0	16,9
w tym							
1–2 ha	16317	7364	8953	45,1	33,8	15,2	18,6
2–5 ha	36631	14842	21819	40,5	30,1	12,2	17,9
5–10 ha	21633	8381	13252	38,8	23,2	8,9	14,3
10–20 ha	3484	1393	2091	40,0	16,9	7,0	9,9
20–50 ha	181	66	115	36,5	12,4	4,7	8,7

Źródło: J. Wrońska, *Przemiany w strukturze gospodarstw rolnych województwa świętokrzyskiego*, [w:] *Rola geografii społeczno-ekonomicznej w badaniach regionalnych. Nauki geograficzne w badaniach regionalnych*, t. 2, red. I. Kiniorska, S. Sala, Kielce 2007, s. 316.

¹² I. Frenkel, *Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi. Dekada przemian*, Warszawa 2003, s. 12.

Z przytoczonych wyżej danych wynika, że problem zbędnej ludności wiejskiej jest w tym momencie bardzo poważnym zagadnieniem społecznym i socjalnym w skali kraju, a według ekspertyz Polskiej Akademii Nauk, stopa zbędności oceniana jest na 35,5%¹³. Według danych i wyliczeń przytaczanych przez J. Wrońską, stopa zbędności ludności wiejskiej w kraju oceniana jest na poziomie 48,2%¹⁴, a w przypadku województwa świętokrzyskiego stopa zbędności dla gospodarstw do 1 ha powierzchni wynosi 54,4%, natomiast średnio dla gospodarstw powyżej 1 ha oceniana jest na 40,9%. Badania powyższe zwracają uwagę, że stopa zbędności dla gospodarstw najmniejszych a więc 1–2 ha wynosi 45,1%, a dla gospodarstw – jak na warunki regionalne względnie dużych (powyżej 20 ha obszaru) – wynosi 36,5%.

W przypadku województwa świętokrzyskiego innym poważnym problemem pozostają długotrwale bezrobotni, a ich udział w ogólnej liczbie osób bez pracy zawsze kształtował się na dosyć wysokim poziomie. Problem ten ilustruje poniższa tablica:

Tabela 3. Długotrwale bezrobotni w województwie świętokrzyskim w latach 1999–2009

Rok	Bezrobotni ogółem	Długotrwale bezrobotni	
		W liczbach bezwzględnych	W % do ogółu zarejestrowanych
1999	107 472	44 462	41,4
2000	118 469	58 496	49,4
2001	131 129	68 891	52,5
2002	131 266	71 101	54,2
2003	126 538	70 007	55,3
2004	126 322	66 977	53,0
2005	117 754	55 357	52,9
2006	99 406	48 809	48,4
2007	83 339	55 790	66,9
2008	77 716	45 952	59,1
2009	83 819	41 082	49,0

Źródło: obliczenia na podstawie roczników statystycznych GUS i US w Kielcach za lata 1999–2009 oraz analiz i ocen sytuacji na rynku pracy w województwie świętokrzyskim za lata 1999–2009.

W strukturze bezrobocia możemy zaobserwować utrwalanie wysokiego udziału osób długotrwale bezrobotnych w skali zjawiska w województwie. W latach 1999–2003 udział ten wykazywał niepokojące tendencje wzrostowe z 41,4% do 55,3% (w kraju odpowiednio 38,7% do 52,5%) długotrwale bezrobotnych¹⁵.

¹³ Tamże, s. 12.

¹⁴ J. Wrońska, *Przemiany w strukturze gospodarstw rolnych województwa świętokrzyskiego*, [w:] *Rola geografii społeczno-ekonomicznej w badaniach regionalnych. Nauki geograficzne w badaniach regionalnych*, t. 2, red. I. Kiniorska, S. Sala, Kielce 2007, s. 316.

¹⁵ *Bezrobotni pozostający bez pracy powyżej 12 miesięcy w latach 1999–2004*, Kielce 2005, s. 12.

Niemniej jednak od roku 2002 osoby te stanowiły przeszło połowę bezrobotnych w skali kraju.

Dopiero w 2006 roku odsetek osób długotrwale bezrobotnych w regionie ukształtował się przejściowo na poziomie 48,4% (w kraju 49,3%), ale załamanie koniunktury gospodarczej w 2007 roku spowodowało jego wzrost w regionie do poziomu blisko 67,0%, po czym w roku 2009 ponownie powrócił do przeciętnej wieloletniej, wynoszącej ok. 50% ogólnej liczby bezrobotnych w regionie (w porównaniu z poprzednimi wymienionymi latami uległ on zmniejszeniu). Przyczyn tego należy upatrywać w fakcie, iż od 2004 roku zaczęto odnotowywać wyraźny oraz systematyczny wzrost Produktu Krajowego Brutto oraz zapoczątkowane po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej zjawisko tzw. „emigracji zarobkowej” i odpływ zorganizowany lub niezorganizowany długotrwale bezrobotnych do krajów UE w poszukiwaniu pracy, najczęściej do Wielkiej Brytanii i Irlandii. Mimo przejściowej poprawy koniunktury gospodarczej w regionie, w 2006 roku długotrwale bezrobotni w wieku 25–34 lat stanowili 29,3% ogółu bezrobotnych w regionie, a wieku 45–54 lat – 27,9% w tej grupie bezrobotnych. Biorąc pod uwagę poziom wykształcenia długotrwale bezrobotni z zasadniczym zawodowym stanowili 34,6% ogółu bezrobotnych, a gimnazjalnym i niższym – 30,6%. Istotnym problemem osób długotrwale bezrobotnych w 2006 r. było to, że 26,9% ogółu bezrobotnych nie posiadało żadnego stażu pracy i oczekiwało na możliwości podjęcia pierwszej pracy.

Zmiany na regionalnym rynku pracy spowodowały, że w 2005 roku najliczniejszy zbiór bezrobotnych stanowiły osoby w wieku 25–34 lat (29,7%) oraz młodzież w wieku 18–24 lat (21,7%), a obie te kategorie młodzieży tworzyły większość bezrobotnych mieszkańców regionu. Szczegółowe dane w odniesieniu do młodzieży w wieku 18–24 lat przedstawia poniższa tabela.

Tabela 4. Bezrobotna młodzież województwa świętokrzyskiego w wieku 18–24 lat (1999–2010)

Rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010*
Liczba bezrobotnych	107472	118469	131129	131266	126538	126322	117754	99406	83339	77716	83348
w tym											
– w wieku 18–24 lat	33282	35620	39006	37057	33805	32125	28161	21567	16453	16234	16616
w %	30,9	30,0	29,7	28,2	26,7	25,4	23,9	21,6	19,7	20,9	19,9

* za I kwartał 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie analiz i ocen sytuacji na rynku pracy w województwie świętokrzyskim za lata 1999–2008 i informacji sygnalnych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Kielcach za I kwartał 2010.

Jak wynika z danych zamieszczonych w powyższej tabeli, odsetek bezrobotnej młodzieży pozostaje stosunkowo wysoki, pomimo że ma on tendencje spadkowe. W latach 1999–2006 bezrobocie młodzieży w regionie spadło o 9,3%,

a w latach 2007–2010 ustabilizowało się na poziomie ok. 20% ogólnej liczby bezrobotnych.

W 2000 roku 45,4% bezrobotnych młodych ludzi zostało zarejestrowanych w urzędzie pracy po raz pierwszy, natomiast 54,6% osób po raz kolejny¹⁶. Znaczącym w tym momencie pozostaje fakt, iż wiele osób urodzonych w okresie wyżu demograficznego, kończąc szkoły zarówno średnie, jak i wyższe, z braku pracy rejestrowało się jako bezrobotne po raz pierwszy. Jednak przewaga osób, które rejestrują się jako bezrobotne po raz kolejny, świadczy o trudnej sytuacji młodzieży na lokalnym rynku pracy i może potwierdzać tezę, iż pracodawcy poszukują pracowników, którzy posiadają już umiejętności i wiedzę przydatną w pracy w ich przedsiębiorstwie.

Badania nastrojów społecznych u progu XXI wieku ukazały bardzo zły stan nastrojów społecznych na wsi, wskutek realnego spadku dochodów rolniczych w ostatnich 10 latach (do poziomu 60%). Mieszkańcy wsi, a zwłaszcza rolnicy, wyrażali bardzo krytyczną ocenę efektów transformacji oraz z niepokojem odbierała informacje o zbliżającym się członkostwie Polski w Unii Europejskiej. Nastroje były na tyle złe, że w wielu kręgach politycznych wyrażano obawy o wynik referendum akcesyjnego do Wspólnoty Europejskiej. Ponadto najwyższy odsetek gospodarstw żyjących w niedostatku w ujęciu obiektywnym występował w województwach: podkarpackim (51%), lubelskim (46%) i świętokrzyskim (42%), a więc słusznie zaliczanych do najbiedniejszych regionów Europy. Jednocześnie oznaczało to, że w okresie transformacji największym ryzykiem wpadnięcia w sferę niedostatku charakteryzują się, szczególnie w ujęciu obiektywnym rolnicze województwa zaliczane do tzw. ściany wschodniej: podkarpackie, lubelskie, podlaskie oraz warmińsko-mazurskie i świętokrzyskie¹⁷.

Istotnym problemem województwa świętokrzyskiego pozostają różnice w bezrobociu między miastem a wsią. Aż 64,6% bezrobotnej młodzieży zamieszkiwało na wsi, a 35,4% w mieście, co świadczy o trudnościach w pozyskaniu zatrudnienia przez młodzież wiejską. W 11 powiatach udział młodzieży wiejskiej przekracza zdecydowanie połowę zarejestrowanych młodych ludzi w wieku 18–24 lat, i wynosi: 94,1% w powiecie kieleckim, 82,3% w opatowskim, 82,2% w powiecie włoszczowskim, 81,0% w kazimierskim oraz 79,8% w powiecie buskim¹⁸. Tylko w dwóch powiatach: ostrowieckim (35,7%) i skarżyskim (34,0%) nie przekracza połowy populacji bezrobotnej młodzieży.

Przytoczone powyżej fakty miały istotny wpływ na nastroje społeczne w okresie wprowadzania reformy oświatowej, a także oddziaływały na aspiracje

¹⁶ *Analiza i ocena sytuacji na rynku pracy w województwie świętokrzyskim w 2000 roku*, Kielce 2001, s. 19.

¹⁷ Szerzej: J. Jarosiński, *Reforma oświaty w regionie świętokrzyskim w świetle badań ankietowych*, [w:] *Szkola w perspektywie XXI wieku. Teraźniejszość – przyszłość*, red. Z. Ratajek, Kielce–Staszów 2009.

¹⁸ *Młodzież na rynku pracy w 2006*, Kielce 2007, s. 26–27.

edukacyjne mieszkańców regionu, powodując sceptyczny stosunek do ważnych reform społeczno-gospodarczych w kraju, osłabiło się zaufanie społeczne.

Wybór województwa świętokrzyskiego do udziału w Programie Aktywizacji Obszarów Wiejskich (dalej PAOW) przyjęty został przez władze samorządowe z dużym zadowoleniem i uznany jako szansa na poprawę sytuacji na rynku pracy regionu¹⁹. Od samego początku władze samorządowe udzieliły mu istotnego wsparcia lokalnego i z tego powodu zakończył się w skali kraju najlepszym rezultatem²⁰.

Praktyczne wdrażanie PAOW odbywało się w niekorzystnej sytuacji gospodarczej kraju, bowiem w latach 1999–2001 nastąpił spadek rozwoju gospodarczego z 6,8% do 1,1%, wzrastała także w stopniu dramatycznym liczba bezrobotnych, bowiem w 2005 r. stopa bezrobocia w regionie osiągnęła poziom 20,6% wobec 17,6% w kraju²¹. Na przykład w końcu grudnia 2004 roku zarejestrowanych było 69 190 bezrobotnych zamieszkałych na wsi. Region świętokrzyski pod względem procentowego udziału bezrobotnych zamieszkałych na wsi (54,8%) znajduje się, po podkarpackim (63,4%) i małopolskim (54,4%), na trzecim miejscu w kraju²².

Ostatecznie PAOW składał się z dwóch części: socjalnej, w której uwagę zwrócono na możliwości przygotowania do zawodu młodzież wiejską oraz część edukacyjną, w której najistotniejszą częścią stała się informatyzacja i komputeryzacja szkół wiejskich oraz szkolenie nauczycieli do nowego programu edukacyjnego po reformie oświatowej w 1999 r.

Usługi Programu Przekwalifikowań/Reorientacji zostały skierowane przede wszystkim do osób, które w momencie zakwalifikowania do wyżej wymienionego programu, były zameldowane na terenie gmin wiejskich albo w miastach, których liczba nie przekraczała 20 tysięcy osób oraz nie były one emerytami, nie nabyły praw do świadczeń emerytalnych i zasiłków przedemerytalnych. W trakcie trwania programu beneficjenci mieli możliwość zdobycia lub podwyższenia swoich kwalifikacji w 48 zawodach i specjalnościach. Obejmował on przeszkolenia oraz przygotowania do takich zawodów, jak: ekonomista, księgowy, po zastosowania nowych technologii w przemyśle²³.

Przedsiębiorstwa produkcyjne podejmujące współpracę z firmami szkoleniowymi składały deklaracje zatrudnienia absolwentów kursu. Udział w procesie

¹⁹ *Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich. Komponent B-1. Reorientacja*, Warszawa 2003, s. 9.

²⁰ Szerzej; B. Jarosiński, J. Jarosiński, *Crisis of trust in education and ways of overcoming it – świętokrzyski region as an example*, [w:] *Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí*, Žilina 2008, s. 309–314.

²¹ *Analiza i ocena sytuacji na rynku pracy w woj. świętokrzyskim w 2006 r.*, Kielce 2007, s. 145.

²² *Zasoby ludzkie województwa świętokrzyskiego – stan – uwarunkowania – perspektywy*, Kielce 2005, <http://www.wup.kielce.pl>, 22.03.2010.

²³ *Informacja Zarządu Województwa Świętokrzyskiego o realizacji uchwały Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z 22 lutego 2002 r. w sprawie sytuacji na rynku pracy*, zbiory WUP Kielce.

rekrutacji oraz wykorzystanie w trakcie szkolenia własnego parku maszynowego, gwarantował pracodawcom, że otrzymają w pełni wykwalifikowanych przyszłych pracowników. Realizacja takich szkoleń przynosiła najlepsze rezultaty pod względem efektywności zatrudnieniowej, a skuteczność ta była dużo wyższa niż zakładano na początku tych szkoleń. Ogółem wybrano 368 ofert, które z jednej strony, odpowiadały potrzebom obszarów wiejskich regionu, ale z drugiej, były odpowiedzią na konkretne potrzeby pracodawców, poszukujących pracowników o określonych kwalifikacjach. W tym przypadku ujawniły się społeczne walory współpracy między pracodawcami a samorządami. Współpraca ta stała się konieczna dla realizacji PAOW. Problem ten prezentuje poniższa tabela.

Tabela 5. Złożone i zawarte umowy na realizację Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich w województwie świętokrzyskim

Nazwa usługi	Liczba złożonych ofert				Liczba zawartych umów			
	2002	2003	2004	razem	2002	2003	2004	Razem
Usługi związane z zatrudnieniem	6	7	0	13	6	7	0	13
Usługi w zakresie szkoleń	148	182	67	397	103	105	38	246
Centra wspierania przedsiębiorczości	15	24	0	39	15	18	0	33
Usługi w zakresie okresowego zatrudnienia	10	66	30	106	10	34	18	62
Planowanie rozwoju lokalnego	0	17	0	17	0	14	0	14
Razem	179	296	97	572	134	178	56	368

Źródło: *Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich. Komponent B-1. Reorientacja/Przekwalifikowania*, Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego, Wojewódzki Urząd Pracy, Kielce, grudzień 2004, s. 19.

Szczególnie wyróżniające w działaniu było pozyskanie do usługi „Planowanie rozwoju lokalnego” bezrobotnych absolwentów wyższych uczelni w regionie o takich kierunkach jak ekonomia, zarządzanie i marketing, politologia, prawo i administracja, którzy poszukiwali zatrudnienia również na regionalnym rynku pracy. Okazało się, że specjalistami z tego zakresu zainteresowane wszystkie niemal samorzady powiatowe i gminne, dla których umiejętności opracowywania strategii rozwoju stanowią poważne wyzwanie²⁴.

Bardzo duże znaczenie miał system kar i nagród dla pracodawców, przewidziany umowami w sprawie realizacji programu PAOW. Efektywność niższa od planowanej skutkowałą pomniejszeniem płatności, natomiast osiągnięcie wyż-

²⁴ A. Woś, *Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2002 roku*, Warszawa 2003, s. 11.

szych rezultatów od planowanych przynosiło realizatorom premię w wysokości 10% kosztów usług. Średnia efektywność przekroczyła zakładany wskaźnik i wyniosła 41%, co dowiodło, że rzeczowo przygotowane programy realizacyjne mają szansę zostać wcielone w życie nawet w dość złożonym pod względem społecznym i socjalnym otoczeniu gospodarczemu²⁵.

Najbardziej efektywne okazały się następujące szkolenia; rozbieracz wykrawacz tusz mięsnych – 98% przeszkolonych znalazło uznanie i zatrudnienie u pracodawców; operator maszyn do produkcji tworzyw sztucznych – 69%; wdrażanie systemów jakości ISO – 61%; obsługa specjalistycznych maszyn szwalniczych – 57%; kierowca kategorii C – 46%; pilarz drwal – 44%²⁶. Wymagany wskaźnik zatrudnienia dla usług szkoleniowych wynosił 50% w odniesieniu do umów podpisanych w 2002 r. oraz 40% w latach 2003–2004.

Wiele jednostek szkoleniowych wykazało dużą aktywność w badaniu środowisk przedsiębiorców i poznawaniu ich planów rozwojowych w celu poszukiwania nowych miejsc pracy. Oferty powstawały często w nawiązaniu do konkretnych potrzeb zatrudnieniowych firm, a późniejsza realizacja umów przebiegała we współpracy z potencjalnymi pracodawcami i w oparciu o ich potencjał techniczny. Przykładem tego typu szkoleń był między innymi kurs „wykrawacz rozbieracz mięsa” realizowany w związku ze zwiększeniem zatrudnienia w zakładach mięsnych Constar w Starachowicach. Również dużym zainteresowaniem cieszyły się kursy szwalnicze, które były organizowane w związku z planowanym zwiększeniem zatrudnienia przez zakłady Atlantic w Końskich oraz Modeks w Ostrowcu Świętokrzyskim.

Każde szkolenie, obok nauki zawodu przewidywało co najmniej 10 godzinny moduł aktywizacji zawodowej przygotowujący osoby bezrobotne do poruszania się na rynku pracy.

Tabela 6. Ilościowe efekty realizacji Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich w województwie świętokrzyskim

Powiat	Usługi związane z zatrudnieniem	Usługi w zakresie szkoleń	Usługi w zakresie okresowego zatrudnienia	Centra Wspierania Przedsiębiorczości	Ogółem
buski	675	142	110	134	1061
jędrzejowski	980	368	44	208	1600
kazimierski	525	186	28	108	847
kielecki	3140	1376	182	650	5348
konecki	970	462	92	108	1632
opatowski	1021	309	102	104	1536

²⁵ Szerzej: J. Jarosiński, *Socjalne efekty realizacji Programu Aktywizacji Wsiedlnych Obszarów /PAVO-PAOW/ vo svätokrížskom vojvodstve v rokoch 2000–2005*, „Disputationes Scientifate Universitatis Catholicae in Ružomberok” 2008, t. VIII/3, s. 38–47.

²⁶ Szerzej: B. Jarosiński, *Bezrobocie na wsi w woj. świętokrzyskim a program Aktywizacji Obszarów Wiejskich*, „Zeszyty Naukowe Wszechnicy Świętokrzyskiej” 2005, s. 67–78.

Powiat	Usługi związane z zatrudnieniem	Usługi w zakresie szkoleń	Usługi w zakresie okresowego zatrudnienia	Centra Wspierania Przedsiębiorczości	Ogółem
ostrowiecki	828	426	145	148	1547
pińczowski	754	128	48	182	1112
sandomierski	1044	98	104	120	1366
skarżyski	562	302	133	180	1177
starachowicki	545	440	172	244	1401
staszowski	700	203	147	180	1230
włoszczowski	1056	252	66	144	1518
Ogółem w województwie	12800	4692	1373	2510	21375

Źródło: *Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich, Komponent B-1 Reorientacja/Przekwalifikowania*, Kielce, grudzień 2004.

Badanie efektywności zatrudnieniowej wykazało, że współpracujące przedsiębiorstwa wywiązały się ze wszystkich umów w zakresie zatrudnienia, a więc zakładane wskaźniki efektywności zostały osiągnięte. Dla każdej usługi określono odpowiednią efektywność zatrudnieniową. Usługom zatrudnieniowym postawiono wymóg 15%, a dla szkoleń zawodowych wynosił on 40%. Dla okresowego zatrudnienia wskaźnik ten wynosił 20%, a dla Centrów Wspierania Przedsiębiorczości – 5%. Umowy, które podpisywali pracodawcy zawierały konkretne wskaźniki zatrudnienia, do których podpisujący umowy byli zobligowani, oraz wyznaczony termin, w jakim wyżej wymienione wskaźniki mają być osiągnięte²⁷. W pozostałych usługach został osiągnięty wyższy wskaźnik efektywności, niż był on wymagany w umowie.

W ciągu trzech lat trwania programu skorzystało z niego 21 375 mieszkańców terenów wiejskich o różnym doświadczeniu zawodowym, wykształceniu ogólnym oraz będących w różnym wieku. Największe efekty, jakie odnotował pow. kielecki wynikały z liczby ludności zamieszkującej w tej jednostce administracyjnej, która uchodzi za jedną z największych w kraju pod względem obszaru i liczby ludności.

Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich, który został zakończony powodzeniem jednoznacznie dowiódł, że kwestia ograniczania i zwalczania bezrobocia wymaga współpracy wielu podmiotów instytucjonalnych i nie może być wyłącznie sprawą administracji państwowej i samorządowej czy też wyspecjalizowanych urzędów pracy. Powodzenie każdego programu zależeć będzie od zgodnej z interesami społecznymi i regionalnymi współpracy wielu urzędów, firm i instytucji oraz samych zainteresowanych. W żadnym programie nie powinni być pominięci pracodawcy, jako istotny czynnik sprawczy w gospodarce i podmiot stosunków pracy.

²⁷ A. Woś, dz. cyt., s. 14.

Drugą istotną częścią Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich stała się część edukacyjna, w ramach której starano się przeszkolić nauczycieli do nowych zadań i nowych programów nauczania, jakie przyniosła za sobą reforma oświatowa w 1999 r.

W regionie świętokrzyskim zamieszkuje w miastach ok. 45,5% ludności (w tym 18,9% w wieku przedprodukcyjnym) oraz na wsiach (odpowiednio 54,5 i 23,1%), co świadczy o rolniczo-przemysłowym charakterze województwa i znaczącej przewadze ludności wiejskiej. Zwraca uwagę również fakt, że najwyższy odsetek gospodarstw żyjących w niedostatku w ujęciu obiektywnym występował w województwa podkarpackim (51%), lubelskim (46%) i świętokrzyskim (42%), a więc słusznie zaliczanych do najbiedniejszych regionów Europy. Jednocześnie oznaczało to, że w okresie transformacji największym ryzykiem wpadnięcia w sferę niedostatku charakteryzują się, szczególnie w ujęciu obiektywnym rolnicze województwa zaliczane do tzw. ściany wschodniej, jak: podkarpackie, lubelskie, podlaskie oraz warmińsko-mazurskie i świętokrzyskie²⁸. Przytoczone powyżej fakty miały istotny wpływ na nastroje społeczne w okresie wprowadzania reformy oświatowej.

Najmniej pozytywnych wskazań uzyskały aspekty związane z realizacją założonych celów reformy oświaty – podniesienie poziomu wykształcenia społeczeństwa i wyrównania szans edukacyjnych. Obawiano się przede wszystkim wzrostu wydatków na kształcenie dzieci (81,1%), przy czym głęboka obawa dotyczyła środowisk wiejskich, rodzin wielodzietnych oraz gospodarstw małomiasteczkowych w województwa podkarpackiego, lubelskiego i świętokrzyskiego. Ponad połowa respondentów wskazywała na następujące elementy reformy systemu oświatowego; reforma jest niedopracowana (77,6%) nie stać nas finansowo na tę reformę (61,2%); nie można eksperymentować na dzieciach (57%); reforma jest potrzebna, ale powinna zostać wprowadzona później (55,5%), oraz że reforma utrudni życie rodzinne z racji konieczności dowożenia dzieci do szkół (50,4%)²⁹.

W badaniach pytano również o ocenę nowego systemu szkolnego w porównaniu ze starym w ujęciu wojewódzkim. Na pytanie „czy nowy system jest dużo lepszy”, nie uzyskano żadnej odpowiedzi w województwa dolnośląskim, lubuskim, podkarpackim, podlaskim, świętokrzyskim i zachodniopomorskim, co nie wskazuje na przychylnie przyjęcie reformy oświatowej. Na kolejne pytania „czy jest raczej lepszy” uzyskano w regionie 10,33% odpowiedzi pozytywnych (w kraju 14,52%); „czy jest raczej gorszy” – 40,01% odpowiedzi na tak (w kraju 27,59%); „czy jest dużo gorszy” – 15,74% (w kraju 17,85%), a nie miało zdania w tej sprawie 33,93% w regionie (w kraju 38,06%). Generalnie mieszkańcy wo-

²⁸ Szerzej: J. Jarosiński, *Reforma oświaty...*, s. 169–174.

²⁹ *Diagnoza społeczna*, Warszawa 2000, s. 153–155.

jewództwa świętokrzyskiego na tle kraju byli najbardziej sceptyczni co do szans reformy oświatowej³⁰.

Reformę oświaty w warunkach regionu świętokrzyskiego przyjęto niezwykle pesymistycznie. Aż 37,64% ankietowanych uznało, że nowy system w oświacie niczego nie zmienia. Następnie 72,54% uznało, że kraju nie stać finansowo na tę reformę; ponad 61% uważało, że nie można w ten sposób eksperymentować na dzieciach; przeszło 76% wskazało, że reforma jest niedopracowana koncepcyjnie; blisko 88% obawiało się, że wzrosną wydatki na kształcenie dzieci, a oni temu nie poddają; 58,36% stwierdziło, że reforma utrudni im życie rodzinne. Wskazań pozytywnych nie było wiele: ponad 50% wskazało, że reforma jest potrzebna, ale powinna zostać wprowadzona później; 19,28% wskazało, że reforma podniesie poziom wykształcenia dzieci; tylko 15% podkreślało, że reforma wyrówna szanse kształcenia dzieci z różnych środowisk.

Korzystając z PAOW, po wieloletnich przygotowaniach przeprowadzono szkolenie nauczycieli w zakresie poprawy jakości kształcenia dzieci wiejskich, uwzględniając nowe programy nauczania wprowadzone przez reformę oświatową. Przykładowo szkolenia nauczycieli dotyczyły; nauczanie zintegrowane w klasach I–III, szczególnie znajdujące uznanie w środowiskach wiejskich przy małej liczbie uczniów (szkolenie ukończyło 195 nauczycieli); nauczania przyrody w klasach IV–VI (68); doksztalcenie w zakresie edukacji w dziedzinie wychowania obywatelskiego i historii społeczeństwa w klasach IV–VI (63); nowe zasady oceniania uczniów na wszystkich poziomach edukacji (136); stosowanie aktywizujących metod nauczania (279); tworzenie autorskich programów nauczania (97); rozwijanie umiejętności wychowawczych (212); nauczanie w klasach integracyjnych (41); edukacja elementarna w przedszkolu (68). Na osobne podkreślenie zasługuje również szkolenie dla dyrektorów szkół w zakresie wprowadzania reformy oświaty i promocji edukacji poprzez podniesienie umiejętności tworzenia zespołów, komunikowania się z nimi i działań prowadzących do rozwoju szkoły, które ukończyło 95 nauczycieli.

Łącznie na terenie województwa zostały przeprowadzone 1254 osoboszkolenia. Niektórzy nauczyciele uczestniczyli w dwóch lub więcej kursach tematycznych. Szkolenia prowadzone były w systemie stacjonarnym (8 dni kalendarzowych, z pełnym wyżywieniem i zakwaterowaniem) w średnio 30-osobowych grupach i obejmowały 60 godzin zajęć warsztatowych. Już sama tematyka szkoleń świadczy o istotnych problemach i potrzebach edukacyjnych nauczycieli ze środowiska wiejskiego i problemów, będących następstwem reformy oświatowej³¹.

Nowe programy nauczania to także nowe wyzwania z zakresu informatyzacji i komputeryzacji szkół, co w warunkach regionu świętokrzyskiego było

³⁰ Tamże, s. 152.

³¹ Szerzej: B. Jarosiński, J. Jarosiński, *Crisis of trust in education and ways of overcoming it – świętokrzyski region as an example*, „Krizový Manažment” 2008, Číslo 1, Ročník 7, s. 70–73.

szczególnym wyzwaniem, wręcz cywilizacyjnym, z racji ubogiej infrastruktury telekomunikacyjnej.

Szkolenia dla nauczycieli z zakresu informatyki były prowadzone w regionie świętokrzyskim w okresie lipiec–październik 2004 r. i skorzystało z nich w różnych grupach specjalistycznych ponad 1100 pedagogów, głównie ze szkół wiejskich. Na przykład szkolenie dla administratorów sieci w wymiarze 42 godzin (ukończyło 212 nauczycieli); szkolenie z zakresu wykorzystania Internetu do nauczania wybranych przedmiotów (137 nauczycieli); szkolenie z zakresu podstaw korzystania z Internetu (154 nauczycieli); szkolenie ogólne i podstawowe z zakresu wykorzystania technologii informatycznych jako pomocy w nauczaniu (451 nauczycieli); szkolenie z zakresu wykorzystania innych narzędzi informatycznych w nauczaniu poszczególnych przedmiotów (1224 nauczycieli).

Podstawowym szkoleniem z zakresu technologii informatycznych dla dyrektorów szkół było szkolenie dotyczące wykorzystania komputerów w zarządzaniu szkołą i oświatą. W tym szkoleniu specjalistycznym, pierwszym module, uczestniczyło 28 nauczycieli i dyrektorów szkół, natomiast w drugim module 102 osoby.

Łącznie nauczyciele i dyrektorzy szkół z województwa świętokrzyskiego ukończyli 1248 kursów tematycznych, które były prowadzone w systemie stacjonarnym (5 dni kalendarzowych (42 godziny) z wyżywieniem i zakwaterowaniem), w grupach średnio 25-osobowych. Zajęcia były prowadzone metodą warsztatową w pracowniach komputerowych. Każdy z uczestników miał zagwarantowany całodobowy dostęp do komputera i Internetu.

Obok szkolenia informatycznego i dydaktycznego istotną częścią programu PAOW stały się inwestycje w edukację, szczególnie w odniesieniu do środowiska wiejskiego. Łącznie zrealizowano w województwie 240 projektów remontowo-inwestycyjnych z czego 140 projektów w kategorii „Rozbudowa, remonty i modernizacje budynków szkolnych” (wszystkie zrealizowano).

W porozumieniu z Krajowym Komitetem Sterującym po uzyskaniu dodatkowych środków zrealizowano m.in. wszystkie wnioski z kategorii „szkolenia dla nauczycieli i dyrektorów szkół”; 43 wnioski z kategorii „szkolenia informatyczne”; 37 wniosków z kategorii „zakup środków dydaktycznych”; 45 wniosków z kategorii „szkolenia dla nauczycieli i dyrektorów szkół”; 45 wniosków z kategorii „szkolenia informatyczne”, 51 wniosków w kategorii „zakup oprogramowania komputerowego”. W jednej tylko kategorii na 52 złożone wnioski, zrealizowano tylko 48 zakresu „zakup środków dydaktycznych” i była to jedyna kategoria nie w pełni wykonana bez istotniejszego znaczenia dla całości programu.

W części edukacyjnej program PAOW stanowił dodatkowe wsparcie dla szkół na obszarze wiejskim w okresie bardzo trudnej sytuacji ekonomicznej samorządów lokalnych oraz licznych obaw społeczności lokalnych, związanych z reformą systemu oświatowego. Szczególnie wdrożenie systemu komputeryza-

cji i informatyzacji szkół przyniosło wymierne efekty społeczne i dydaktyczne. W latach 2000–2005 liczba komputerów w szkołach regionu świętokrzyskiego zwiększyła się prawie trzykrotnie w szkołach podstawowych, gimnazjach dwukrotnie w liceach ogólnokształcących oraz półtorakrotnie w szkołach zawodowych. Ponadto dwukrotnie wzrosła liczba szkół wiejskich, mających stały dostęp do Internetu, mimo trudności technicznych, związanych z dostępem łącz telekomunikacyjnych, wynikających z ubogiej infrastruktury technicznej regionu świętokrzyskiego, a obszarów wiejskich w szczególności³².

Na tle innych regionów od 2000 r. świętokrzyskie wyróżnia się silnymi aspiracjami gospodarstw domowych w zakresie kształcenia dzieci. Aż 72,52% oczekiwało od swoich dzieci ukończenia studiów wyższych z magisterium i 21,52% szkoły wyższej zawodowej z licencjatem. Na podobnym poziomie w kraju tego rodzaju aspiracje mają gospodarstwa z województwa podlaskiego (odpowiednio 68,33% i 10,91%), a więc z obszarów o wysokim rejestrowanym bezrobociu.

W 2005 roku w aspiracjach, jakim było ukończeniu studiów na poziomie magisterskim nadal przodowały w kraju dwa województwa, a mianowicie lubelskie (73%) oraz świętokrzyskie (68%). W ostatnich dwóch latach zaobserwowano dalszy wzrost aspiracji odnotowano w dużych miastach oraz w województwa lubelskim i świętokrzyskim (odpowiednio 86% i 83%).

Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich był pierwszym programem w okresie transformacji społeczno-ustrojowej skierowanym do społeczności wiejskiej, ale nakierowany był nie na rozwój rolnictwa i produkcji rolnej. Był programem skierowanym na najważniejsze problemy cywilizacyjne wsi polskiej, a w szczególności wsi świętokrzyskiej. Ujawnił, jak ważnym jest w realiach regionu rolniczego wspieranie systemu edukacyjnego, zapewniającemu szczególnie młodzieży wiejskiej wyższy poziom wiedzy, umiejętności korzystania z dobrodziejstw współczesnej cywilizacji, zdobycia wiedzy na określonym poziomie, umożliwiającej w przyszłości zmianę miejsca zamieszkania i satysfakcjonujący status materialny i społeczny, dający nadzieję na awans cywilizacyjny młodzieży wiejskiej.

Realizacja programu PAOW przyczyniła się w warunkach regionu świętokrzyskiego do znacznego społecznego ożywienia mieszkańców wsi, których uprzednio cechował niski stopień aktywności i przedsiębiorczości. W tym znaczeniu był to program pionierski, który przekonał wieś świętokrzyską do podobnych programów, finansowanych z środków Wspólnoty Europejskiej.

Na tle kraju województwo świętokrzyskie ma bardzo korzystne warunki dla funkcjonowania szkół podstawowych. Na jedną szkołę na tym szczeblu edukacji przypadało 138 uczniów i jest to wskaźnik najniższy w kraju, co świadczy o korzystnych warunkach nauczania w szkołach podstawowych. W miastach na jed-

---

³² B. Jarosiński, *Wybrane problemy komputeryzacji i informatyzacji szkół regionu świętokrzyskiego*, [w:] Z. Ratajek, dz. cyt.

na szkołę podstawową przypadało 388 uczniów, podczas gdy odpowiedni wskaźnik dla kraju wynosił 402 uczniów, lepsze wyniki w tym zakresie osiągnęły w kraju tylko województwa: śląskie, podkarpackie, opolskie i małopolskie.

Również korzystne warunki do nauki na szczeblu podstawowym mają uczniowie szkół wiejskich. Na szkołę wiejską w regionie przypada 93 uczniów wobec 111 uczniów dla średniej krajowej. Pod tym względem region świętokrzyski ustępował w kraju tylko województwom: podlaskiemu (90 uczniów) i lubelskiemu (91)³³.

Generalnie w latach 2000–2009 liczba szkół podstawowych w województwie spadła z 763 do 616, a uczącej się młodzieży z 15 612 do 10 671 uczniów, co jest następstwem zmian demograficznych. Jednocześnie liczba pomieszczeń w szkołach podstawowych utrzymana została na niezmiennym poziomie ok. 6600 izb, co niewątpliwie sprzyja jakości kształcenia.

Chociaż w roku szkolnym 1999/2000 wprowadzone zostały do systemu edukacyjnego gimnazja, to dopiero od roku szkolnego 2001/2002 zaczęły one faktycznie działać w warunkach pełnej struktury organizacyjnej, obejmującej trzy lata kształcenia.

W województwie świętokrzyskim gimnazjaliści początkowo nie mieli takich warunków kształcenia, jak uczniowie szkół podstawowych. Wynikało to z faktu, że gimnazja stanowiły nowy podmiot edukacyjny po reformie systemu, dla potrzeb którego nie przygotowano odpowiedniej bazy dydaktycznej, a raczej improwizowano ją lub adoptowano budynki istniejących szkół podstawowych i średnich. Do nagminnych przypadków w warunkach regionu należało funkcjonowanie w jednym budynku szkolnym szkoły podstawowej i gimnazjum lub gimnazjum i liceum ogólnokształcącego. W latach 2000–2009 liczba pomieszczeń w gimnazjach wzrosła z 1697 aż do 2717 izb lekcyjnych, a liczba uczniów zmieniała się z 40 820 uczniów w 2000 roku, przejściowo do 55 601 w roku 2006 i 48 075 w roku 2008/2009³⁴. Mimo ustabilizowania się liczby liceów ogólnokształcących w latach 2000/2001 do roku szkolnego 2008/2009 na poziomie ok. 80 liceów, liczba pomieszczeń wzrosła z 1017 do 1498 izb (przy spadku liczby uczniów z 32 128 do 24 168 uczniów), co świadczy o stałej poprawie warunków nauki w szkołach województwa świętokrzyskiego.

Od roku akademickiego 2002/2003 ukształtował się funkcjonujący obecnie schemat wyższych uczelni w województwie świętokrzyskim. Działa w nim jedna uczelnia techniczna, 4 ekonomiczne, 2 pedagogiczne, pięć wyższych szkół zawodowych, jedna uczelnia teologiczna i jedna klasyfikowana w statystyce jako pozostałe. Efektem rozwoju szkolnictwa wyższego jest wzrost liczby absolwentów uczelni w województwie.

³³ *Rocznik statystyczny województw 2005*, Warszawa 2006, s. 493.

³⁴ *Rocznik statystyczny woj. świętokrzyskiego za 2009 rok*, Kielce 2010, s. 203–204.

Ukoronowaniem aspiracji edukacyjnych i cywilizacyjnych mieszkańców ziemi świętokrzyskiej stał się rozwój największej w regionie uczelni od Wyższej Szkoły Nauczycielskiej w początkach lat 70., poprzez kolejne jej przekształcenie w Wyższą Szkołę Pedagogiczną, następnie w Akademię Świętokrzyską im. J. Kochanowskiego³⁵, a w kwietniu 2008 r. w Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego, który aktualnie uzyskał prawa do doktoryzowania na 10 kierunkach studiów.

Liczba studentów rozpoczynających studia w uczelniach województwa świętokrzyskiego wzrosła w latach 1999–2006 o ponad 29%. W roku akademickim 1999/2000 w różnych formach studiowało 41 257 studentów, w roku 2002/ 2003 już 65 115 studentów (wzrost o 57,8%) a w roku 2005/2006 nastąpił spadek do 60 883 studentów (przyrost w stosunku do 1999 r. o 47,5%)³⁶, a w roku 2008/2009 do 54 919 studentów³⁷.

Nie mniej jednak, choć w drugiej połowie pierwszej dekady funkcjonowania województwa świętokrzyskiego zaznaczył się spadek liczby studentów, to nadal dominującą formą studiowania pozostały studia niestacjonarne. Na przykład w szczytowym okresie boomu edukacyjnego, we wspomnianym roku akademickim 2002/2003, na ponad 65 tys. studiujących w regionie aż 40 473 osoby uczyły się na studiach zaocznych.

W latach 1999–2006 liczba absolwentów wyższych uczelni w województwie świętokrzyskim wzrosła aż o 260%, w tym absolwentów Akademii Świętokrzyskiej aż o 360% i Politechniki Świętokrzyskiej o 227%. Nie ulega wątpliwości, że szkoły niepubliczne odegrały istotną rolę w kształceniu studentów, bowiem w roku akademickim 2006/2007 wśród 15,5 tys. absolwentów aż 7,3 tys. stanowili absolwenci szkół niepublicznych, te tendencje utrzymują się od roku akademickiego 2003/2004.

Zmiana klimatu społecznego wobec potrzeb edukacyjnych i cywilizacyjnych mieszkańców województwa świętokrzyskiego spowodowała, że mimo trudnych warunków startu wywołanych problemami transformacji społeczno-gospodarczej, nastąpiła istotna poprawa jakości kapitału ludzkiego. Już w połowie pierwszej dekady XXI wieku ogólnopolskie dane statystyczne wskazywały na istotne zmiany jakościowe edukacji w województwie świętokrzyskim.

Wychowaniem przedszkolnym objęto 99,1% dzieci w wieku 6 lat (w kraju 98,1%), 98,9% uczniów szkół podstawowych w wieku 7–12 lat (w kraju 98,4%), aż 97,1% uczniów gimnazjów w wieku 13–15 lat (w kraju 95,8%). Województwo odnotowywane jest na pierwszym miejscu w kraju w kształceniu młodzieży w wieku 16–18 lat z wynikiem 93,9% (w kraju 90,0%)³⁹. Z kolei w odniesieniu

³⁵ B. Jarosiński, *Crisis of trust in education and ways of overcoming it – świętokrzyski region as an example*, „Krizový Manažment” 2008, Číslo 1, Ročník 7, Ladislav Novák, s. 70–73.

³⁶ Tablice wynikowe Urzędu Statystycznego w Kielcach za lata 1999–2006.

³⁷ *Rocznik statystyczny woj. świętokrzyskiego za 2009 rok*, Kielce 2010, s. 203–204.

³⁹ *Rocznik statystyczny województw 2006*, Warszawa 2007, s. 525.

do szkół wyższych województwo świętokrzyskie, ze wskaźnikiem skolaryzacji 38,9% dla wieku 19–24 lat, sklasyfikowane jest na 4 miejscu w kraju po województwach mazowieckim (50,0%) i dolnośląskim (41,3%). Wynika z tego, że aspiracje uniwersyteckie społeczeństwa są poparte istotnymi i wartościowymi osiągnięciami w edukacji, plasującymi województwo w ścisłej czołówce krajowej.

Pod względem realizacji i wyników kształcenia na poziomie wyższym – uznawano początkowo województwo świętokrzyskie za region bez szans rozwojowych, ze względu na dominację zacofanych obszarów wiejskich i upadający przemysł ciężki, głównie zbrojeniowy. Dokonało ono istotnego kroku w kierunku zdobywania wiedzy i odpowiedniego wykształcenia. ludności. Województwo świętokrzyskie, sąsiadujące z województwami zarówno do dużym potencjale ekonomicznym, jak województwa: mazowieckie, małopolskie czy śląskie, a także o poważnych problemach ekonomicznych i społecznych, jak lubelskie, podkarpackie czy też łódzkie, nie pozostało w tyle pod względem rozwoju kapitału ludzkiego (zob. tabela 8).

Tabela 7. Ludność według wykształcenia w gospodarce województwa świętokrzyskiego i ościennych województw w latach 1999–2009

Rok	1999	2003	2005	2007	2009	Różnica 1999–2009
Polska	8,9	11,6	13,9	15,7	18,1	9,2
woj. łódzkie	9,0	11,7	13,5	15,4	17,7	8,7
woj. mazowieckie	11,6	15,1	19,7	22,9	24,9	13,3
woj. małopolskie	10,8	11,8	13,7	16,1	18,1	7,3
woj. lubelskie	9,2	12,5	14,1	15,5	17,9	8,7
woj. śląskie	7,8	10,9	13,1	14,3	17,7	9,9
woj. podkarpackie	8,3	10,4	11,5	13,4	17,8	9,5
woj. świętokrzyskie	8,1	12,5	14,0	14,4	17,9	9,8

Źródło: opracowanie autora na podstawie statystyk Banku Danych Regionalnych za lata 1999–2009.

Pod względem rozwoju kapitału ludzkiego województwo świętokrzyskie nie ustępuje województwom sąsiednim z wyjątkiem mazowieckiego, które pod względem rozwoju ekonomicznego dominuje w kraju i jest najbogatszym województwem w Polsce, o czym decyduje potencjał ekonomiczny miasta stołecznego Warszawy. Nie ustępuje natomiast potencjałowi ludzkiemu województwom małopolskiemu i śląskiemu, które dysponowały i dysponują nadal utrwalonym potencjałem naukowo-technicznym, a także uznawane są za obszary o dużych perspektywach ekonomicznych.

Województwo świętokrzyskie zaliczane jest w kraju do okręgów o stosunkowo niskim poziomie konkurencyjności gospodarczej. Rada Europejska w grudniu 2005 roku, w ramach zasady solidarności, przyznała wsparcie finansowe z budżetu Unii Europejskiej dla najbiedniejszych regionów, wykazujących się najniższym PKB na mieszkańca we Wspólnocie poszerzonej do 25 państw.

Tymi regionami zgodnie z danymi Eurostatu było pięć województw z Polski: lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, które zostały zaliczone nie tyle pod względem geograficznym, ale także pod względem rozwoju gospodarczego do tzw. Polski Wschodniej⁴⁰. Intencją Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej jest zahamowanie tendencji stagnacyjnych, decydujących o marginalizacji i peryferyjności najsłabiej rozwiniętych obszarów Polski – Warmii i Mazur, Podlasia, Podkarpacia, Lubelszczyzny i Ziemi Świętokrzyskiej.

Zmiana klimatu społecznego wokół reformy edukacji narodowej z 1999 roku nie byłaby możliwa bez realizacji Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich. Program ten, w porównaniu do innych województw, został w świętokrzyskim zrealizowany w wysoce zadawalającym stopniu i przekonał lokalne społeczeństwo, że edukacja jest szansą wyjścia z trudnych problemów gospodarczych, ekonomicznych i socjalnych. Stanowił wręcz cywilizacyjną szansę, którą należało koniecznie wykorzystać dla dobra mieszkańców.

Summary

Problems in the Świętokrzyskie rural civilization in the early XXI century

The author presents the results the Activation of Rural Areas Program/ARAP/ of socio-economic transformation within the rural areas Świętokrzyski Region. A clear disadvantage of rural areas of Świętokrzyski region is a small average size of individual farms. The ARAP, which is directly addressing problems of rural areas showed some potential. After the factual assessment of analysis, employment was found for seamstresses, accountants and butchers etc. ARAP effectively responded to the needs for new professions and qualifications of young people having varied levels of general education. The existing Continuing Education system, should in the Świętokrzyski region educate peoples demanded by new profession and it should be developed in cooperation with employers and local state employment agencies.

---

⁴⁰ S. Pastuszka, *Programowanie rozwoju regionalnego w Polsce z uwzględnieniem polityki spójności*, Kielce 2009, s. 76–77.